

Kántor Lajos – Láng Gusztáv

SZÁZ ÉV KALAND*

– Erdély magyar irodalmáról –

Egy új Kántor–Láng? – kapja fel a fejét a közel ötven évvel ezelőtt megjelent könyvre még emlékező olvasó.
Igen is – nem is.

Igen, mert ennek az (ismét) közös könyvnek a tárgya szintén az erdélyi/romániai magyar irodalom. Persze ezúttal nem az első Forrás-nemzedék kortársaiként huszonöt év irodalmi termését módszeresen számba vevő, merész ítéleteivel heves vitát kavaró traktátus keretei között, hanem az ötven év kritikusi terméséből a tárgyát szem előtt tartó válogatásként.

Persze Kántor Lajos és Láng Gusztáv kritikusi-irodalomtörténeti érdeklődése ez alatt az idő alatt nem korlátozódott csak erre a témára. És amikor egyik-másik írásuk tárgya mégis ez volt, a megközelítés viszont már igen változatos: az irodalomtörténeti tanulmánytól és esszétől az egy-egy új könyvhöz, jelenséghez kapcsolódó kritikán át a születésnapra esszéig vagy a nyitott sírnál elhangzó írói búcsúszavakig terjedt. Ebből a megközelítésből tehát hiba lenne a szerzőktől valamiféle egységet elvárni.

Mint ahogy tényleg vezetné az olvasót, ha e sokféle megközelítésben valamiféle értékrendre próbálna következtetni – esetleg annak alapján rangsorolni a szerzőket, vagy pláne számon kérni azokat, akik hiányoznak.

Ez az egyik dolog, amiben a szerkesztő, mint a könyv első olvasója, szeretné megóvni az utána sorakozó olvasókat.

A másik a könyvbe beválogatott írások tárgyát illeti.

Az egykori Kántor–Lánghoz képest ennek a mostani könyvnek a horizontja túlterjed tulajdonképpeni tárgyán. Főképpen azért (is), mert az írók egy részének sorsa, életműve sem vette tekintetbe a politikai országhatárokat. De másrészt azért is, mert az Erdélyhez kötődés az ő megítélésük szerint nem életrajzi tényező. Így olyanok neve is felbukkan ebben a könyvben, akik csak írásaik révén köthetők a választott tárgyhöz.

A könyv kritikusi között bizonyára lesznek, akik vitatják ennek a szempontnak a jogosságát. De azt el kell majd ismerniök, hogy az

* Az azonos című kötet áprilisban jelenik meg a csíkszeredai Bookart Kiadónál.

„erdélyiség”-nek kialakult az idők folyamán egy olyan dimenziója, amely erre a nyitásra feljogosította ennek a könyvnek a szerzőit.

És elvégre minden vita – így bizonyára ez is, amelyet megelőlegeztünk (vagy talán épp most kiprovokálunk) – hasznára van annak a tárgynak, amely körül fellobban. (Dávid Gyula)

KÁNTOR LAJOS: ELÖLJÁRÓBAN

Száz év magány?

A világirodalom felől nézve jól hangzik – könyvünk tárgyát tekintve azonban: nem igaz. Illetve csak részigazság. 1918 decemberétől, 1919-től számítva a külön Erdély-történetet (az újkort), szétnézve Erdély irodalmi térképén, az Erdélyben születettek műveiben, a magány nyomasztó súlyát ugyanúgy megtapasztaljuk, mint a társkeresést, az egymásra találás időnkénti örömét. Amikor 1971-ben megjelent az ún. Kántor-Láng, a *Romániai magyar irodalom 1945–1970*, egyfajta közös siker perceit-hónapjait éltük át. Nem a vitathatatlan sikert, hiszen a szakmai elismerést és hangos vitát, a hiányok sorolását lényegében egyszerre váltotta ki a könyvünk; mégis egyfajta közös(ségi) esemény részesei lettünk, amelyben benne volt a 20. század hetedik évtizedének felívelő erdélyi (romániai) magyar irodalmának öröme, a (még) széles olvasói figyelem.

Az azóta eltelt közel ötven év a történelemben és az irodalomban sokféle változást hozott. A számbavétel kényszere nyilván nem egyformán hat a harminc-egyvenévesre (abban a korban voltunk mi a hetvenes években) és a nyolcvanhoz elért irodalomtörténészekre – az egykori társkaland azonban nem felejthető. Meg az újra- és továbbgondolás lehetősége, már-már kényszere. A kritikus visszanezés, egy mai kritikai számbavétel csábítása. És most akár így kérdezhetünk:

Száz év kaland?

Ha nem is a szabályos (?) irodalomtörténet-írás valamelyik szabályához (?) igazodva, szükségét éreztük egy új közös könyv összeállításának, szerzői társulásunk megismétlésének, újragondoltatva most már egy évszázad (1918–2017) erdélyi magyar irodalmát (legalábbis sok mindent abból, amit e tárgykörben, e tárgykörről írtak) – önkorrekcióval, kiegészítésekkel, kiteljesedéssel (kortársaink egy részének lezárult életpályájával!); a korábbi kényszerű önkorlátozások megszűnte után, külső és belső cenzúrától véglegesen megszabadulva.

A műfaji egységet nem ígérhetjük ezúttal, a tanulmányok, egykori kritikák (vagy éppen az alkalmi, „helyszínelő” jegyzetek) viszont az elemzés, a rámutatás másfajta előnyeivel járnak. Ugyanakkor a be- és lezárttság veszélyeitől is szabadulni lehet – nem utolsósorban területileg, az országhatárok fölötti ráfigyeléssel. Merthogy kitágultak (visszamenőleg is) az erdélyi irodalom határai, másképp lehet és kell ma szólni a magyar irodalom regionális és egyetemes jellemzőiről, így az erdélyiségről is, a művekről-életművekről, az irodalmi intézmények közti átjárásokról.

Azt gondoljuk, egy másfajta, közel fél század alatt általunk írt tanulmányok és kritikák, esszék összegyűjtésével, válogatással talán mondhatjuk, új Kántor–Lángot nyújthatunk át olvasóinknak 2017-ben, lényegesen mást, gazdagabban, mint tettük 1971-ben (majd 1973-ban).

LÁNG GUSZTÁV: A TÁRSSZERZŐ UTÓIRATA

Számolgom, hány évig, évtizedig tartott barátságunk. Ismerni perszer ismertük egymást 1954 óta, amikor ő is beiratkozott a magyar szak első évfolyamára Kolozsváron. Irodalmi kapcsolatunk is létesült; kölcsönösen „bíráltunk” a diák irodalmi körben, majd közös lapszemle-rovatot vezettünk néhány hétig (?) az *Utunkban*. Ekkor már nyilvánvalóvá lett, hogy pályatársak vagyunk (vagy leszünk); két fiatal kritikus, egyelőre jelentéktelen feladatokkal megbízva, de a jelentőség becsvágyával. Az a furcsaság is hamar nyilvánvaló lett, hogy bár egy évnyi korkülönbség választ el bennünket, különböző nemzedékhez tartozunk. Én „hozzáöregedtem” a nálam évekkal idősebbekhez; Páskándi Géza, Bálint Tibor, majd Kányádi Sándor és Szabó Gyula jelentették azt a fiatal irodalmat és eszmei ígéretet, amelynek szolgálatába kész voltam szegődni. Lajos „hozzáfiatalodott” ahhoz az író- és költő-generációhoz, amely utána sorakozott a bölcsészkaron. Lászlóffy Aladár volt csak egyidős velem, de utána Szilágyi Domokos, Lászlóffy Csaba képviselte azt a „formabontó” nemzedéket, melynek érvényesülése szívügye lett. Egyszerűen az első Forrás-nemzedék kritikusa lett. De persze a becsvágy – valamivé lenni egy nemzedék érvényesülésében – hasonló volt bennünk. Ez, és csaknem azonos életkorunk jó ismerőssé és munkatárssá tett bennünket.

Mikor lett ebből az ismeretségből barátság? Azt hiszem, a Retyezát gerincein. Lajosé lehetett a közös kirándulás ötlete, és ő volt a

szervezője is. Valahonnan megtudta, hogy egy legalább öt tagú kirándulócsoporthoz „megszervezettnek” számít, és ha erről van pecsétes papírjuk, különböző kedvezményekben részesülhet a menedékházakban. Hát így összeverődöttünk heten, ha jól emlékszem, és nekivágtunk Erdély talán legszebb hegységének. Egyszeri alkalomnak hittük, de utána következett a Páring, aztán a Pádis, és kisebb kirándulások Kolozsvár környékén. Csak lassacskán vettük észre, hogy már nem – vagy nemcsak – a táj és a mozgás vonz a szabadba bennünket, hanem egymás társasága. Következtek a közös kártyapartik, és természetesen az egyre hosszabb beszélgetések. Találkozások, minden ok és cél nélkül, csak hogy lássuk egymást.

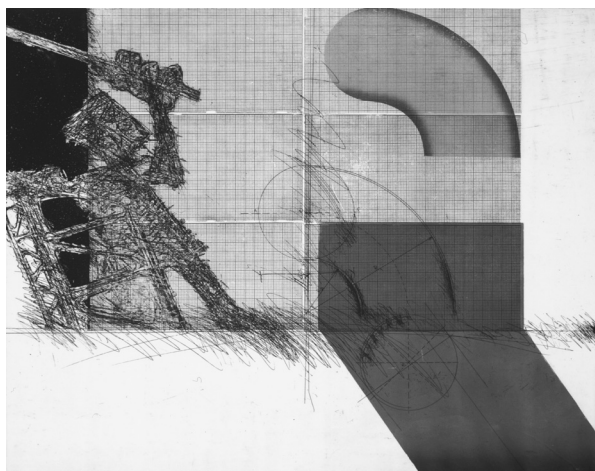
Itt megállnék. Mert baráti kedvteléseink közepette történelemben is éltünk. 1957 tavaszán barátaink és általunk tisztelt irodalmárok kerültek börtönbe, az előző őszi forradalmának megtorlásaképpen. Sok mindent éreztünk ezzel kapcsolatban – talán olyasmit is, amit mára már elfelejtettünk –, de lelkifurdalást mindenképpen. Hiszen semmivel sem voltunk ártatlanabbak, mint a bebörtönzöttek, és ők sem voltak bűnösebbek nálunk. Ahogy velük, úgy velünk is elbánhattak volna. Ezzel új jelentést kapott életünkben a besúgás, a feljelentés, a gondolkodás veszélye – és foglalkozásunk az volt, hogy gondolatainkat nyilvánosságra hozzuk. Igyekeztünk Kant mondása szerint élni: amit megírtunk, azt őszintén gondoltuk is, de nem mindent írtunk meg, amit őszintén gondoltunk. Ez utóbbiakat azonban megosztottuk egymással, s a barátság egy új tartalommal telt meg: a bizalommal. Olyan korban, melyben egy bizalmas vallomás bűnváddá válhatott, lényegében egymásra bíztuk a szabadságunkat, a pályafutásunk esélyeit, és tudtuk, hogy ezt feltétel nélkül meg is tehetjük. Ehhez jellemet kellett látnunk egymásban, és ez megtisztelő is volt. Talán ez a magyarázata annak, hogy bár sok mindenben nem értettünk egyet, mármint politikában, esztétikában, az irodalom céljaiban, sohasem került sor a nézetkülönbségek miatt személyes ellentétre közöttünk. Nem egymás véleményeit becsültük, hanem egymás jellemét.

Azután még sok minden történt velünk, együtt is, külön-külön is. Volt időszak, hogy ritkán találkoztunk, de a bizalom és egymás megbízhatóságának tisztelete sohasem hunyt ki bennünk. És amikor újra veszélyes hatalmak fenyegettek – az öregség és a halál közelsége –, ez a bizalom új távlatba került. Mindenkinek az életében vannak

kudarok, elmulasztott kötelességek, kötöttségek, melyek fájdalmasan juttatják eszünkbe szabadságunk viszonylagos voltát. Ezekről s az őket gyakorta kísérő önvádról vallani kell. De nem akárciknek, hanem olyan embernek, aki belülről ismer bennünket, és aki megért, nem ítélkezik. Utolsó beszélgetéseink a barátság eme szakaszába értek. Utoljára 2015. május 1-jén, a Margitszigeten. Itt és ekkor merült fel az ötlet – hogy melyikünk mondta, már nem emlékszem, hiszen egyikünk sem mondta volna, ha nincs a másik, aki meghallgatja –, hogy ismét kiadhatnánk egy közös könyvet. Nem „rendszeres” irodalomtörténetet, hanem kritikai írásainkból egy józan válogatást, amely szemlélteti (reményeink szerint bizonyította volna) hűségünket és következetességünket a hajdani Kántor–Lánghoz. Mert abban is egyetértettünk, sok szöveg és (főképp Lajos részéről) sok könyv „megtermelése” után, hogy fő művünk – hatását tekintve, és minden hibájával együtt – a hajdani irodalomtörténet volt. Ennek értékelveit nemcsak megfogalmazzuk, hanem szolgáltuk is, kritikusként, tanárként, műveltség-szervezőként.

Így jött létre ez a könyv. Azt hittem, örülni fog neki; szereptudatának játékos bizonyossága lesz.

Ma már csak egyedül szomorkodhatok fölötte. De hát nemcsak az öröm mulandó, hanem a szomorúság is.



Építés (vegyes technika, 1978)